

3

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, İSTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

11 AGUSTOS 1960

REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES

Müdür — Editor

Ord. Prof. Dr. ZEKİ VELİDİ TOGAN

3A

CİLD — VOLUME III.

CÜZ — PARTS 1-2

1959 - 1960

Edebiyat Fakültesi Matbaası

İSTANBUL

1960

AUS DER WELT DER ISLAMISCHEN KUNST
Festschrift für Ernst Kühnel zum 75. Geburtstag

Çıkaran : Richard Ettinghausen, Washington, DC.
Berlin, Gebr. Mann verlag 1959 19X27 cm. 404 Sayfa 312 resim.
Bez ciltli olarak fiyatı 86 DM.

Prof. E. Kühnel için 26.10.1957 tarihinde 75 inci doğum yılı münasebeti ile Richard Ettinghausen tarafından bir hatıra kitabı hazırlanmıştır. Türk ve İslâm sanatı ile uğraşan bütün çevrelerde ve müzelerde çalışan her çağdaki araştırmacıların uzaktan yakından tanıdığı bir çoklarının büyük hocası olan Kühnel'in şahsiyeti hakkında burada fazla bilgi vermeğe ihtiyaç yoktur. Onun bir çoğu kitab halinde diğerleri makale, katalog, kazı raporu ve kitap konuşması olarak hazırlanmış olup sayıları 382 ye varan eserleri İspanyadan Hindistana ve Orta Asyaya kadar bütün İslâm ve Türk dünyasını içine almaktadır. İslâm sanatı ve Türk Sanatı ile uğraşan herkes her sahada daima onun eserleri ile ve adıyla karşılaşır, onun eserleri içinde yüğrularak kendini yetiştirmeğe çalışır. Kühnel'in yetiştirdiği talebeler arasında bugün dünyanın her köşesine dağılmış sayısız profesörler, müze müdürleri ve araştırmacılar onun açtığı yollardan yürümektedirler.

Hatıra kitabı ilk defa bir sürpriz olarak, Ankarada toplanan Milletlerarası Birinci Türk Sanatları kongresinin kapanma töreninde dünya yüzüne çıkmıştır. Hususi surette hazırlanmış olan ve Kühnel'in bütün dostları ve yakınlarının el yazılarıyla iyi dileklerini ve imzalarını içine alan bir nüsha Ettinghausen tarafından kendisine takdim edilince bütün salonda bir heyecan ve hürmet havası esti. 75 yaşını aşmasına rağmen bütün dinçliğini muhafaza eden Kühnel de hissedilir bir şekilde heyecanlı idi.

Hatıra kitabı İslâm öncesi İran sanatı, İslâm mimarisi, dekoratif sanatlar, minyatür, ikonagrafi ve sembol, Epigrafi, İslâm

sanatının diğer sanatlarla münasebeti ve Metodoloji bahisleri üzerine yazılmış 33 makale ile sonunda kızı tarafından yazılmış ve Kühnel'in bütün eserlerini içine alan bir bibliyografyadan ibarettir. Makalelerin onbeşi ingilizce, onbeşi almanca, ikisi fransızca, biri italyanca olarak yazılmıştır. Eser Ettinghausen'ın çok samimi duygularla yazılmış ingilizce kısa bir önsözü ile başlıyor.

Bütün makaleleri birer birer ele alarak hepsi üzerinde fikir yürütmek her bakımdan imkânsızdır. Bunun için yalnız memleketimizi doğrudan doğruya ilgilendiren makaleler üzerinde duracağız. Bunlar sıra ile K. Otto-Dorn'un Anadolu'da Selçuk ahşap camileri (almanca), R. Ettinghausen'ın Eski hayvan halılarına yeni bir ışık (ingilizce), Kurt Erdmann'ın İstanbul Topkapı sarayında sünnet odası çinileri (almanca), F. Babinger'in Avrupa resminde Cem Sultan (almanca); F. Taeschner'in Kırşehir güneyinde Kızılırmak üzerinde Kesikköprü yakınında Selçuk kitabesi (almanca) olarak 5 mekaledir. Bunlarda en son araştırmaların vardığı başlıca yeni sonuçlar belirtilmektedir.

K. Otto-Dorn'un bol resimli ve plânlarla zenginleştirilmiş olan makalesinde Anadolu'daki Selçuk ahşap camileri ve onların devamı olan diğer ahşap camiler ele alınmaktadır. Fakat bu arada Karaman civarında Kasaba köyde (Mehmet bey camii) olarak adı geçen yapı herhalde Kastamonu - Daday yolu üzerinde Kasaba köyünde Candaroğullarından Mahmut bey tarafından 1366 tarihinde yaptırılan Kasaba camii olmalıdır. Bu cami hakkında daha önce neşriyat yapılmıştır.¹ Diğer taraftan Sivrihisarda 1274 tarihli Ulu cami ile Niğde'de Karamanlılar devrinde son şeklini alan 1335 tarihli Sungur Bey camii ve Seyit Gazinin Bardakçı köyünde 1366 tarihli Ulu camii de bunlar arasında sayılmak yerinde olurdu. Buna karşılık makalede Selçuk ahşap camileri yepyeni bir görüşle inceleniyor, ayrıca Ankarada bugüne kadar tanınmamış olan Hacı İvaz mescidi, Molla Büyük Camii ve Örtmeli Mescit ile ahşap camilerin onaltıncı yüzyılda Ankarada bir devamı olan Sabunî Mescit gibi âbideler aydınlığa çıkarılıyor.

R. Ettinghausen'ın Eski hayvan halılarına yeni bir ışık adlı makalesi bu konuda daha önce yayınlanmış eserleri gözden geçirerek meseleyi yeni bir açıdan aydınlatmağa çalışmaktadır.

¹ M. Akok, Kastamonunun Kasaba köyünde Candaroğlu Mahmut Bey camii, Belleten 1946 s (38) s. 293 - 301

E. Diez - O; Aslanapa. Türk sanatı, İstanbul 1955 s. 54 - 55

Demotte Şehnamesinde Taht üzerinde Dahhâk minyatüründeki Hayvan halısı tasvirine işaret edilmekte ve bunun güzel bir rö-konstrüksiyon'u verilmektedir. Bu şehname için son olarak ortaya atılan tarih ondördüncü yüzyıl ortalarından önce olduğuna göre Ettinghausen bu halı orijinalinin 1330 a kadar gidebileceğini ileri sürüyor. Ondördüncü yüzyıl başı böyle bir halı için normal tarihten 50 yıl erkendir. Daha sonra makale Konya müzesindeki hayvan halısını inceliyerek buradaki kuş figürlerini muhtemel olarak horoz diye kabul ediyor. Barselonada Katalonya müzesinde bulunan Huguet'nin 1456 tarihli bir tablosunda görülen yere serili halı tasviri Konyadaki halının dörder kuştan ibaret sıraların üst üste dizilmesini gösteren zemin kompozisyonunu diğerinin aksine kuşlar sağa dönmüş olarak aynen tekrarlamak-tadır. İki halıdaki kuş figürleri arasında da kuvvetli bir benzerlik vardır. Ayaklar ve kuyruk aynıdır, kanatlar, boyun ve gövde biraz farklı çizilmiştir. Yalnız bordür tamamen farklıdır. Konya hayvan halısını Ettinghausen bordüre bakarak onbeşinci yüzyıl ortasına veya ikinci yarısına koymaktadır. Fakat kuş figürlerinin daha karışık deseni, renkleri ve teknik özellikleri bakımından her halde, asrın sonu daha uygun bir tarih olacaktır. Konya hayvan halısının bordür motifile Crivelli'nin Londrada National Gallery'de 1482 tarihli tepşir tablosundaki halı tasvirinin bordürü arasında yakınlık görmek çok güçtür.

K. Erdmann'ın Topkapı Sarayında Sünnet odası çinileri makalesinde burada geyikli ve vazolu diye tanınan 127 x 48 cm. ebadındaki yekpare panoların yine Erdmann'ın işaretile A. Lane'in ilk defa tahmin ettiği gibi onaltıncı yüzyıl ortasından kaldığı kesin olarak belirtilmiştir.² 1640 tarihinde yapılan Sünnet odasında çeşitli devirlere ait çinilerle aynı tarihte yapılmış çiniler bir arada kullanılmıştır. Sultan İbrahim pencerelerden dördünün içinde ve kapı üzerinde kitabe şeklinde yazdırdığı bir kasidede kardeşi Sultan Murat IV.ün 1639 da yaptırdığı Bağdat köşkünü kastederek bu kasrın ondan farklı bir şekilde yapılmasını ve onlara benzemesini, daha güzel olmasını arzu etmiştir.

Emir kıldı yapıla bir kasrı âli bülend
Taze bir tarzi ferah olmya resmi kadim

² A. Lane, The ottoman Pottery of İznik, Ars Orientalis II. 1957 S. 266

Cem olup fermanı âli üzre üstadâmı asr
Eyledi bir tarzı nev mimar tabı müstakım

Bu sebepten elde nekadardır stok veya kullanılmamış kaliteli çini varsa hepsi bir araya toplanıp burası dekorlanmıştır. Londra'da Victoria Albert müzesinde bulunan altıgen ördekli pano ile benzerlerinin Sünnet odasındaki geyikli ve vazolu büyük panolarla aynı seriden olduğu bunların renk, teknik ve dekorları bakımından çok kuvvetli bir benzerlik göstermesile açıkça bellidir.³

Erdmann Bağdat köşkünde yatık dikdörtgen şeklindeki 7 parçasını levhanın üst üste birleştirilmesinden meydana gelen aynı kompozisyondaki geyikli ve vazolu panoların 1639'da, bir sene sonra Sünnet odasına konulan onaltıncı yüzyıl ortasından kalma panolara göre yapılmış olduğunu ileri sürüyor. Fakat bu halde dördüncü Sultan Murat gibi bir hükümdarın neden elde mevcut şahane orijinal panoları kullanmayıp her bakımdan daha düşük kaliteli daha fena kopyelerini yaptırdığı sorulabilir? Zira Bağdat köşkünde de çeşitli devirlere ait çiniler yer almıştır.

F. Babinger biri İstanbul Topkapı Sarayı Fatih albümünde diğeri Berlin Gravür koleksiyonunda olmak üzere iki kopması bulunan, tamamen Floransa Quattrocento üslûbunda ve altlarında El Gran Turco yazılı portrelerin Fâtih Sultân Mehmet'in talihsiz oğlu Şehzade Cem'e ait olabileceğini ortaya atmaktadır. Pinturicchio'nun Vatikan'da Borgia daireesindeki 1493 tarihli meşhur «La Disputa di santa Caterina» freskinde de Cem'i at üzerinde arkadan ve yüzünü profilden gösteren bir portresi vardır.

Babinger Arras'da Bibliothèque Municipale'de bulunan portresinin de Cem Sultana ait olması lâzım geldiğini ileri sürüyor ve El Gran Turco yazılı iki portrenin de Cem'i canlandırdığını kabule temayül ediyor.

Fakat taht üzerinde hak iddia eden bir Osmanlı şehzadesinin başına şapka giyip saçlarını uzatması ve kulağına küpe takması (Arras portresi) pek kolay kabul edilecek gibi değildir. Bundan başka portrelerin tipleri tamamen yabancı çehre hatlarıyla daha ziyade Avrupalı bir karakter taşıyor. Bu portrelerin Cem'e ait olduğu kabul edilse bile hayalî olarak yapıldıkları ve Cem'i olduğu gibi göstermedikleri muhakkaktır. Hatta Pinturicchio'nun freskinde.

³ E. Diez - D. Aslanapa, Türk sanatı, İstanbul 1955 s. 217 Şek. 401

bile Cem Sultanın kavuğu, kaftanı ve çehre profili nisbeten doğru kabul edilebilirse de uzun saçlar yine ressamın muhayyelesinden çıkmadır. İki portrenin altında bulunan El Gran Turco kelimesi fazla birşey ifade etmez. Bunun sonradan gelişi güzel yazılmış olduğu ve resamın elinden çıkmadığı her iki orijinalde de bellidir.

F. Taeschner'in makalesinde Kırşehir civarında Kızılırmak üzerindeki 13 kemerli Selçuk köprüsünün kitabesi incelenmektedir.

1953 temmuzunda Erdmann'la birlikte yaptığımız ilk seyahatte nehir içerisine yuvarlanmış olan bu ağır kitabe taşı bin güçlükle sudan kenara çıkarıp fotoğrafını çekmiş ve kısmen de okuyarak tarihini tesbit ettikten sonra valiliğe müracaat edip kitabenin müzeye kaldırılmasını ısrarla istemiştik. Bu bir netice vermediğinden kitabeyi çıkarıldığı yerde bir sene sonra Taeschner görmüş ve 1956 da da T. Özgüç - M. Akok tarafından incelenen kitabe Belletenin 1958 Nisan 86. cı sayısında yayınlanmıştır. Fotoğraflarına ve yerinde alınan kopyalarına dayanarak Ankarada kitabeyi Zeki Oral okumuş ve tam metnini tesbit etmiştir.

Kitabe taşı köprünün üstünde bunun için hazırlanmış taştan kaideye oturan bir çerçeve içine yerleştirilmişti. Buradan her hangi bir sebeple yerinden oynatılarak nehre yuvarlanmıştı.

Taeschner kitabeyi Belletende yayınlanmadan önce okumaya başlamış, büyük bir kısmını ve tarihini doğru olarak tesbit etmiştir. Belletende çıkan makaleye işaret etmekle beraber Taeschner asıl kitabeyi okuyan Zeki Oral'ın adını vermiyor. Zeki Oral'ın okuma şekli رسم بعمارة daha doğrudur ر den sonra س ve م açıkca belli oluyor في أيام اللخان her iki okunuşta da bir mana ifade etmiyor. Üçüncü satırın sonu Zeki Oral'ın okuduğu şekilde daha doğrudur.

Aynı seyahatte Kesikköprü Hanın kitabesini de güçlükle okumuş ve 667 (1269) tarihinde Kılınçarslan IV.ün oğlu Gıyasettin Keyhusrev III. zamanında yaptırıldığını tesbit etmiştik ki Belletenin aynı sayısında kitabenin tamamı neşredilince bunun tamamen doğru olduğu anlaşılmıştır.⁴

Birbirinden değerli makalelerle çok önemli bir eser haline

⁴ K. Erdmann, Notizen zum inneranatolischen Karavansaray - Beobachtungen auf einer Reise im Juli 1953 s. 10 not 28 Kunst des orientis II Wiesbaden 1955

gelmiş olan bu Hatıra kitabında ele alınan konuların zenginliği ve genişliği, tanıtmağa çalıştığımız bir kaç makaleden bile kolayca anlaşılmaktadır. Yalnız zamanında Hatıra kitabının hazırlanmağa başlandığını öğrenemediğimizden maâlesef Kühnel'in Türkiye'deki meslekdaşlarından ve hayranlarından hiç kimsenin yazısı bu kitapta yer alamamıştır.

Son olarak hatıra kitabını büyük bir hürmet ve sevgi havası içinde çok itinalı ve başarılı bir şekilde hazırlayan R. Ettinghausen'e teşekkür etmek borcumuzdur.

OKTAY ASLANAPA